

AKTUEEL EVANGELIE

een tijdschrift gewijd aan
het herstel van het zuivere
evangelie.

Sola Gratia
Solo Christo
Sola Fide

Door genade alleen
Door Christus alleen
Door geloof alleen

Nummer 2
juni 1977

BELOOFD
EN
VERVULD!

AKTUEEL EVANGELIE

Aktueel Evangelie is een tijdschrift gewijd aan de verkondiging van het bijbelse beginsel van de rechtvaardiging door het geloof.

Nummer 2
juni 1977

Redactie:
Joh. Diepraam
M. Dulfer
D. Zantinge

Adviserend redakteur:
Robert D. Brinsmead

Dit tijdschrift verschijnt ieder kwartaal en is een uitgave van de Stichting Aktueel Evangelie, Postbus 25, Borger.

Redactie-adres: Aktueel Evangelie, Ravelstraat 24, Lisse.
Telefoon: de redactieleden zijn onder de volgende telefoonnummers bereikbaar:
02521 - 12186
05993 - 4282
05998 - 2484

Overname van de inhoud van dit tijdschrift alleen na schriftelijke aanvraag bij de redactie.

UITGEVERS en DOELSTELLING

Aktueel Evangelie is de Nederlandse editie van het internationale christelijke tijdschrift Present Truth, dat wordt uitgegeven door de New Reformation Fellowship. Er bestaat ook een Duitse editie, Wahrheit für Heute. Alle edities staan los van enige kerkelijke binding en worden uitgegeven door een groep christenen in Noord-Amerika, Australië en West-Europa.

Aktueel Evangelie heeft zich in deze tijd van religieuze verinnerlijking, van nadruk op de persoonlijke ervaring van de christen, van het plaatsen van Gods heilswerk in en door Jezus Christus op het tweede plan, evenals Present Truth, ten doel gesteld de vreugdeboodschap van de rechtvaardiging door het geloof te verkondigen. Wij menen dat de grondbeginselen van deze boodschap zeer krachtig en kernachtig werden geformuleerd door de Hervormers in de 16de eeuw. Ook geloven wij dat deze grondbeginselen, gebaseerd op de Heilige Schrift, in deze tijd van subjectieve geloofsbeleving verloren dreigen te gaan. Aktueel Evangelie sluit zich bij deze beginselen volledig aan, Ze vormen dan ook ons redactionele uitgangspunt. Ze kunnen onder meer worden uitgedrukt door de volgende beroemde reformatorische uitspraken: 1. Sola Gratia – door genade alleen. Gods heilrijke handelen in Zijn Zoon Jezus Christus is de enige grond voor onze bevrijding en verlossing.

Uw steun voor de financiering van dit gratis tijdschrift hebben wij hard nodig. Indien U kunt stort dan Uw bijdrage voor Aktueel Evangelie op:

AMRO-BANK STADSKANAAL
nr. 48.24.19.717 t.n.v. Aktueel Evangelie
(of op postrek. 3410100 van de Penningmeester van de Stichting Aktueel Evangelie te Borger).

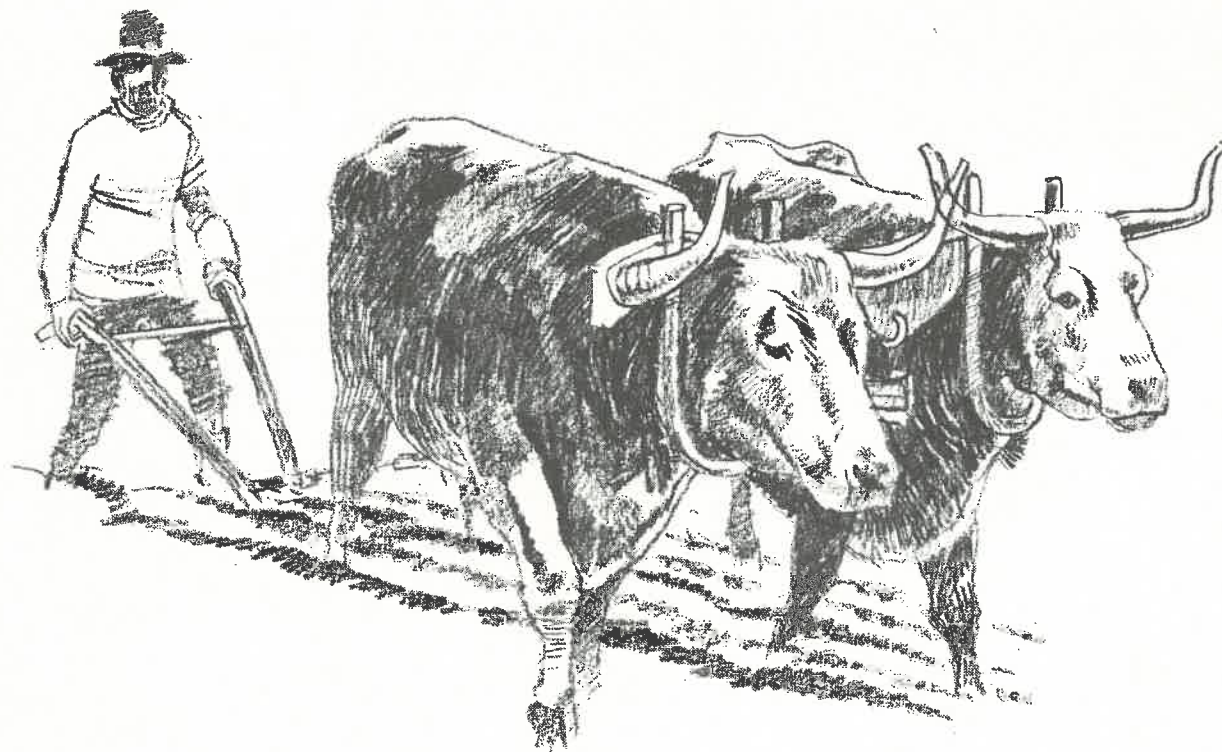
2. Solo Christo – door Christus alleen. Jezus' leven en sterven in onze plaats is de enige grond waarop de gelovige met God weer gemeenschap kan hebben.
 3. Sola Fide – door het geloof alleen. Het geloof, ons geschonken en in ons gevoed door de Heilige Geest, is het enige instrument waardoor wij ons het plaatsvervangende leven en sterven van onze Heer tot rechtvaardiging kunnen toeëigenen.
 4. Sola Scriptura – door de bijbel alleen. De Heilige Schrift alleen bevat de objectieve richtlijn voor het christelijk geloof en handelen en moet daarom worden aanvaard als het aan ons door God geopenbaarde en gezaghebbende Woord.
- Aktueel Evangelie wil deze beginselen hoog houden en verdedigen. Wij zijn ervan overtuigd dat zij steeds weer moeten leiden tot hernieuwd onderzoek van alle traditionele opvattingen en meningen over christelijke waarheden. Steeds opnieuw moeten deze opvattingen kritisch worden gezien en getoetst aan deze beginselen. Onze uiteindelijke visie is een herstel van het nieuwtestamentisch christelijk geloof, hetgeen tot stand kan komen door een nieuwe hervorming in de christenheid.

ABONNEMENTEN

Aanvragen om gratis abonnementen kunt u zenden aan de Stichting Aktueel Evangelie, Postbus 25, Borger.

BIJDRAGEN

Dit blad is geheel gratis. U kunt ons echter helpen onze doelstellingen te verwezenlijken door bijdragen te storten op postrekening 3410100 t.n.v. de Penningmeester van de Stichting Aktueel Evangelie te Borger of door overmaking op de AMRO-BANK STADSKANAAL, nr. 48.24.19.717 t.n.v. Stichting Aktueel Evangelie. Alle bijdragen zijn fiscaal aftrekbaar.

Redactioneel

De grondgedachte van deze drie achtereenvolgende edities over de leer der laatste dingen (eschatologie) zou als volgt kunnen worden samengevat:

'De gekruisigde Christus, opgestaan uit de dood, is de grote waarheid van de eschatologie. Alle gebeurtenissen van de eindtijd (of het laatste der dagen) worden weerspiegeld in het Christusgebeuren. Alle veronderstellingen over de eindtijd die dat niet doen, kunnen niet eschatologisch worden genoemd' (ontleend aan een inleidend artikel van Robert D. Brinsmead).

Dit betekent bijvoorbeeld dat we nimmer de waarheid over de laatste dingen ook maar benaderen als we de uitspraken van het Oude Testament nemen, vervolgens rustig aan het Nieuwe Testament voorbijgaan (dat de hele vervulling van het O.T. in Jezus Christus aankondigt) en ons blind staren op gebeurtenissen in Palestina of op interne politieke ontwikkelingen in de Sovjet-Unie voor de vervulling van bijbelse profetie (hoezeer men zich daarvoor mag interesseren en hoezeer men met het lot van Israël of met slachtoffers van een totalitair regime begaan moet zijn).

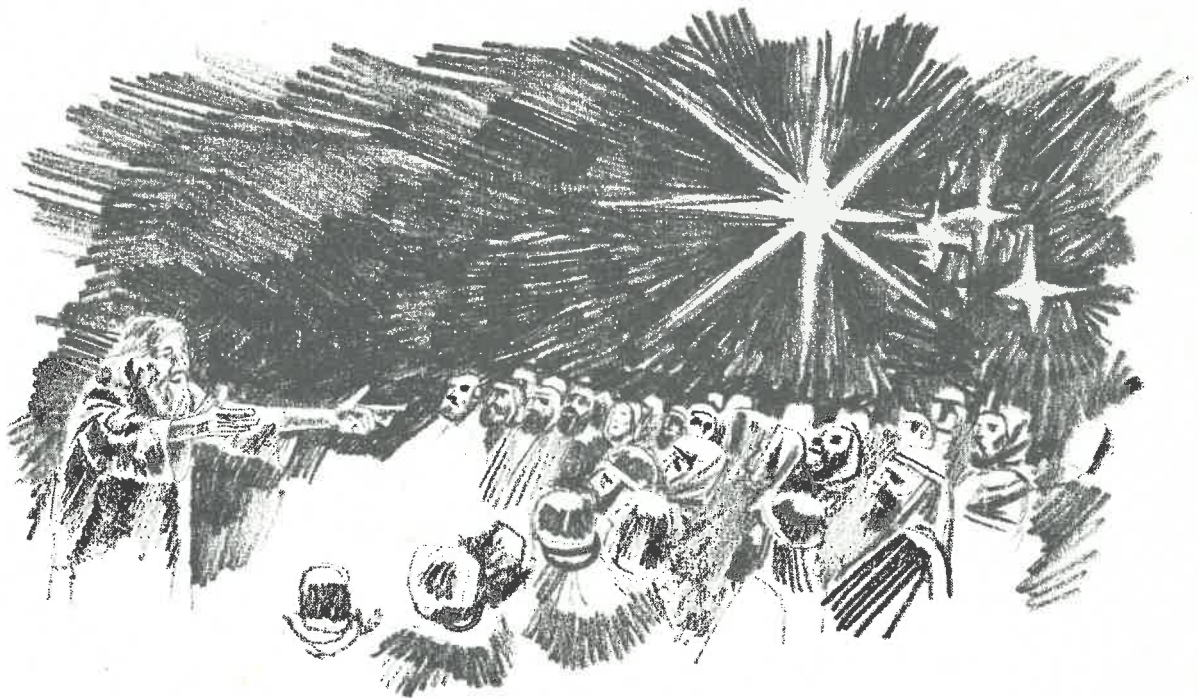
Voor de vervulling van de oudtestamentische beloften en verwachtingen dienen christenen hun oog te vestigen op onze grote Hoge priester. In de vorige twee edities van *Aktueel Evangelie* hebben we uiteengezet hoe de vroegste christelijke gemeenschap dacht over eschatologie, hoe deze verwachting zich in de loop van de kerkgeschiedenis hield,

hoe een herstel ervan in onze tijd noodzakelijk is, hoe evangelie en eschatologie zich tot elkaar verhouden en welke rol eschatologie in het geloof speelt. Ter afsluiting van de reeks bieden wij in dit nummer twee artikelen, namelijk één over de achtergronden van het N.T. en één over het karakter van de eschatologische verwachting in het O.T.

Er is getracht de artikelen niet te zwaar te maken, hoewel we ons realiseren dat we soms flink met de bijbel aan het werk moeten gaan om uit de diepe rijkdom ervan te kunnen putten. Natuurlijk is verlossing door genade en niet door werken, maar voor wat onze verantwoordelijkheid aangaat: niets wordt voor niets verkregen.

jd

Achtergronden van het Nieuwe Testament

De harteklop van het Nieuwe Testament bonst als een groot ontzagwekkend en inspirerend thema: het Christusgebeuren. Dit wordt evangelie genoemd – een woord dat zoveel betekent als ‘goed nieuws’. Het is dan ook nieuws van zulk een overstelpend karakter dat degenen die het rondvertellen het als het ware uitstralen en er radicaal door worden veranderd. Ze zijn zo gevangen in het wonder en zo vervuld van blijdschap dat ze nauwelijks meer iets kunnen zeggen over hun eigen religieuze ervaringen, maar uitsluitend kunnen spreken over de inhoud van die vreugdeboodschap. Het evangelie zoals de apostelen dit verkondigden heeft twee belangrijke aspecten:

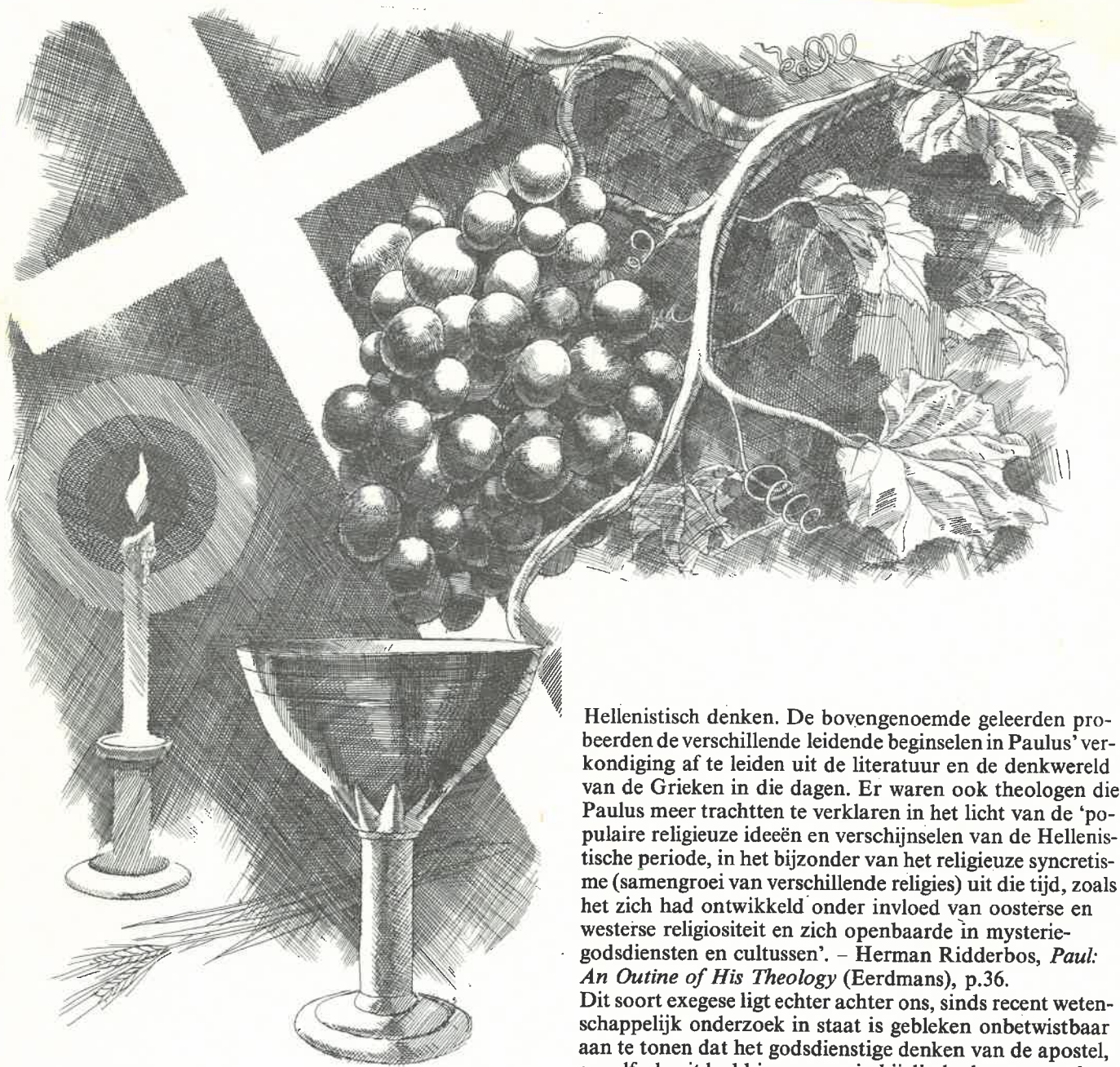
1. de beschrijving van het Christusgebeuren zelf – d.w.z. het verhaal van de geboorte, het leven, het lijden en sterven en de opstanding van de Heer Jezus Christus. Deze gebeurtenissen worden verteld in de vier Evangelieën. Een derde deel van de inhoud van deze vier boeken is gewijd aan het lijdensverhaal van de Christus.
2. de uitleg van het Christusgebeuren. De apostel Paulus bijvoorbeeld, schenkt veel minder aandacht aan de details

van Christus’ leven en lijden. Hij houdt zich voornamelijk bezig met de uitleg van het gebeuren.

Als wij met de apostelen de betekenis van het Christusgebeuren trachten te verstaan, worden we onwillekeurig naar het Oude Testament gedreven. Want het gezamenlijk getuigenis van de nieuwtestamentische schrijvers is, dat het hele O.T. – de wet en de profeten in ieder geval – zijn vervulling vindt in Jezus Christus. Om het in één woord samen te vatten: het O.T. was een *belofte*. Eeuwenlang had het Hebreeuwse volk op de vervulling ervan gewacht. Zowel de wet als de profeten hielden die belofte levend. En de N.T.-schrijvers getuigen gezamenlijk dat Jezus was de ‘Ene over Wie Mozes in de Wet en de profeten geschreven hebben . . .’ (Joh. 1:46).

Om de adembenemende grootheid van deze vervulling te kunnen bevatten, is het nodig te weten wat het O.T. precies had beloofd. Daarom ook drijft het N.T. ons terug naar het O.T.

De nieuwtestamentische boodschap kan derhalve niet wor-

den begrepen als men haar losmaakt van haar oud-testamentische achtergronden. Niet alleen is het onderwerp van het N.T. direct verbonden aan de begrippen belofte en vervulling, maar ook de verschillende uitdrukkingen die de apostelen gebruiken voor de uitleg van het Christusgebeuren zijn regelrecht aan het O.T. ontleend. We kunnen de werkelijke kracht van deze uitdrukkingen niet verstaan, en ook niet waarderen, als we niet teruggrijpen naar het O.T.

Jarenlang hebben bepaalde theologen de kerk van het spoor gebracht door het N.T. uit te leggen in het licht van de Griekse wijsheid en religie die in de eerste en tweede na Chr. zo'n opgang doormaakten. De boodschap van Paulus was niet, zoals men redeneerde, georiënteerd op een Hebreeuws-Joodse achtergrond, maar op Grieks-

Hellenistisch denken. De bovengenoemde geleerden probeerden de verschillende leidende beginselen in Paulus' verkondiging af te leiden uit de literatuur en de denkwereld van de Grieken in die dagen. Er waren ook theologen die Paulus meer trachtten te verklaren in het licht van de 'populaire religieuze ideeën en verschijnselen van de Hellenistische periode, in het bijzonder van het religieuze syncretisme (samengroei van verschillende religies) uit die tijd, zoals het zich had ontwikkeld onder invloed van oosterse en westerse religiositeit en zich openbaarde in mysteriegodsdiensten en cultussen'. – Herman Ridderbos, *Paul: An Outline of His Theology* (Eerdmans), p.36.

Dit soort exegese ligt echter achter ons, sinds recent wetenschappelijk onderzoek in staat is gebleken onbetwistbaar aan te tonen dat het godsdienstige denken van de apostel, en zelfs de uitdrukkingen waarin hij dit denken vervat, hun achtergrond vinden in het O.T. Dit is niet alleen het geval met Jezus Christus en de ongeletterde vissers die Zijn volgelingen waren, maar ook met Paulus, de Hebreeuwse wetgeleerde. Ridderbos:

'Om Paulus te begrijpen moet men derhalve niet de hulp inroepen van bijvoorbeeld gnostische systemen, van de mysteriegodsdiensten of de geschriften van Hermas, maar veeleer in de Godskennis in het O.T. de bron zoeken waaruit Paulus heeft geput voor de formulering van zijn verkondiging', – Idem.

Hiermee wordt overigens geenszins ontkend dat Paulus bekend was met de Hellenistische religies en filosofie, noch dat hij soms uitdrukkingen gebruikt die dat aantonen. Waar wij duidelijk over moeten zijn is dat zowel de fundamentele structuur van Paulus' prediking en leer, als zijn verschillende ideeën en wijzen van uitdrukken, aan het O.T. zijn ontleend. Dit geldt eveneens voor de overige schrijvers van het N.T.

Daniel

Deze lange nacht van ballingschap is echter niet enkel duisternis. God geeft eerst aan Adam, dan aan de aartsvaders en vervolgens aan Israël de belofte van bevrijding en herstel. De ontvouwing van Gods doel tot verlossing wordt niet ineens volledig openbaar. Het is een geleidelijke openbaring; langzamerhand wordt alles duidelijker en beter zichtbaar. In het begin is de belofte, hoewel vast en zeker, nog vaag en niet zo scherp omlijnd. Maar als God Zich voortdurend in Zijn heilsdaden gaat openbaren (zoals in de bevrijding van Israël uit Egypte) en profeet na profeet de belofte steeds duidelijker en scherper formuleert, begint de hoop van Israël vastere vorm aan te nemen. Eenmaal zou de dag komen dat God ten laatste zou handelen en Zijn belofte van bevrijding in werkelijkheid zou omzetten. De God van gerechtigheid zou ingrijpen, tussenbeide komen, de vijanden van Zijn volk aanpakken en Zijn kinderen in de van te voren bestemde staat en orde herstellen. Tegen de tijd van Jesaja wordt het duidelijk dat dit herstel méér omvat dan alleen maar een herstel tot tijdelijke vrede en welvaart in het land Palestina. De profeet gebruikt uitdrukkingen en beelden die duidelijk wijzen op een herstel van verhoudingen en omstandigheden zoals ze worden getekend in het paradijsverhaal in het eerste deel van Genesis.

Het Oude Testament kijkt daarom uit naar deze dag – de dag van de Heer – wanneer God uiteindelijk zal handelen om Zijn volk ten volle bevrijding en herstel te geven. Vijanden, onderdrukking, zonde en dood zullen worden aangepakt en teniet gedaan. De verhalen van het O.T. vormen eigenlijk één lange tocht naar de vervulling van die belofte. Uitdrukkingen als 'Zie, de dag komt . . .', 'te dien dage', het zal geschieden in de laatste dagen . . .' wijzen daarop. Dit betekent dat de oudtestamentische hoop *eschatologisch* is – d.w.z. het O.T. ziet uit naar het laatste der dagen en spitst zich toe op Gods handelingen in de eind-

tijd. Het O.T. richt zijn blik naar de geschiedenis om uiteindelijk aan te komen in de door God aangewezen finale – een glorieus einde van deze tijd, van het leven van deze 'eeuw', die plaats zal maken voor wat het latere jodendom de 'toekomstige eeuw' noemde.

Het boek Daniël

De eschatologische hoop van het O.T. vindt haar diepste en meest bepaalde uitdrukking in het boek Daniël. Het boek lijkt zelfs op een O.T. in het klein. Volgens behoudende exegeten¹ is het geschreven gedurende de zeventig jaar van de Babylonische ballingschap. Het lijkt op een uittreksel van het verhaal van de grote ballingschap der mensheid. De Joden hadden hun vaderland en koninkrijk moeten overgeven aan de koning van Babylon. Hun heiligdom, dat hun wijze van godsdienst uitdrukte en het voertuig was van het verbond, lag in puin. Ze waren ballingen in een vreemd land en hun omgeving was een en al vijandigheid. Het leek sterk op het verhaal van de zondeval!

Toch kon deze tragedie, hoe bitter ook ervaren, de Hebreërs niet weerhouden van hun droom op beter tijden. God had een gevoel van bestemming in hun hart gelegd dat niets of niemand kon wegnemen. Dus droomden ze van het herstel van hun verloren vaderland: een hersteld koninkrijk, weer een koning op de troon van David, een hersteld heiligdom en ook . . . een hersteld volk. De profetieën van Daniël vertellen van dit herstel. Maar evenals die van Jesaja, stijgen de beelden in Daniël uit boven het lokale herstel dat plaatsvond aan het einde van de Babylonische ballingschap. Dit was duidelijk geen vervulling van de voorzeggingen over herstel van Jesaja². De profetieën van Daniël voeren ons naar de grote en uiteindelijke dag van herstel.

In Daniël kan men vier grote profetische lijnen onderscheiden die zich alle richten op de grote bevrijding door Gods heilsdaden in de eindtijd.

1) In Daniël 2 wordt de hoop op de vestiging van Gods koninkrijk aangekondigd. Deze hoop op een komend koninkrijk is een idee die geleidelijk vorm krijgt in het O.T., maar hij neemt in het boek Daniël een gerijpte gestalte aan. Zie Daniël 2:44, 45.

2) In Daniël 7 schouwt de profeet de wijze waarop dit koninkrijk wordt hersteld door de daad van God in het oordeel (Dan. 7:9, 10, 22, 27). Natuurlijk was Daniël niet de eerste profeet die sprak van de dag die komt als de Rechter van de hele aarde zou opstaan om de zaken recht te zetten. Deze overtuiging lag diep verankerd in het Hebreeuwse bewustzijn. God was voor hen boven alles de Wetgever en de rechtvaardige Rechter. Zelfs in hun jaarlijkse heiligdomsfeest op de grote verzoendag (Jom Kippoer) zagen de Joden een oordeelsvoltrekking (zie art. de Grote Verzoendag in The Jewish Encyclop., Vol. 2, p. 286). Ook de Psalmist spreekt herhaaldelijk van God Die opstaat om te oordelen, om te pleiten voor de zaak van Zijn onder de voet gelopen volk en om het kwaad te straffen. Als hij in profetische geest de verschijning van die dag aankondigt, barst hij als het ware uit in gezangen van onbeteugelde blijdschap (Ps. 96:11, 13; 67:4).

In het boek Daniël echter wordt de eschatologische hoop van het oordeel het sterkst bepaald, omdat in zekere zin het hele boek gaat over Gods tussenkomst door middel van het oordeel. Daniël betekent dan ook: God is mijn Rechter.

Het eschatologisch karakter van het Oude Testament

'Ja, want hoeveel beloften Gods er ook zijn, in Hem is het: Ja; daarom is ook door Hem het: Amen, tot eer van God door ons'. (2 Cor. 1:20).

'En wij verkondigen u, dat God de belofte die aan de vaders geschied is, aan ons, hun kinderen, vervuld heeft door Jezus op te wekken ...' (Hand. 13:32).

Het nieuws dat hier wordt gebracht is zo onuitsprekelijk goed dat het boven de mogelijkheden van het menselijk verstand uitstijgt. Als de mens de uitzonderlijkheid van deze zaak kon omvatten en voortdurend zijn geloof er op kon richten, zou hij alle macht, roem en genoegens, die deze wereld aanbiedt, verachten. Hij zou iedere plicht met blijdschap vervullen en zonder vrees alle onzekerheden onder ogen zien. Als de mens dit evangelie hoort en gelooft, zal hij of zij ieder geval niet dezelfde blijven. De oude dingen zijn voorgoed voorbij en alles lijkt, en is ook, nieuw geworden (2 Cor. 5:17).

Aangezien de glorieuze vervulling die zich in Jezus Christus voltrok, pas goed kan worden beseft als we zien wat het O.T. heeft beloofd, behoren we ook moeite te doen om te ontdekken wat daarin herhaaldelijk wordt genoemd: de hoop van Israël.

Het verhaal van het O.T. begint met het paradijs – een uitzetting van de gemeenschap die de mens had met God, van zijn toegang tot de boom des levens. Hij stond in dit paradijs als een koning, vertelt Genesis ons, en oefende heerschappij uit over de andere schepselen (Gen. 1:26-28; Ps. 8:4-8). Dan wordt verteld hoe de mens in ballingschap is geraakt, hoe de eerste mens, Adam, zijn heerschappij verliest, zijn vaderland, zijn vaste plaats in deze wereld. Hoe de harmonie in de schepping werd verbroken. Iemand anders is de vorst van deze wereld geworden. De mens vervalt tot slavernij, hij is niet langer erfgenaam van het leven, maar ondergeschikt aan de dood.

Zelfs het verhaaldeelte van het boek illustreert op treffende wijze het tussenbeide komen van God ten gunste van Zijn volk.

3) In Daniël 8 wordt aan de profeet verteld hoe het heiligdom van God – vertrappt door de vijand – in rechte staat zal worden hersteld en gerechtvaardigd. Tijdens de periode waarover het boek Daniël handelt, lag de tempel te Jeruzalem in puin. De profeet voelde het verlangen naar een spoedig herstel als een zware last, hetgeen wel blijkt uit zijn voorbede in Daniël 9:17.

Toch voert het visioen van Daniël 8 ons boven de grenzen van het tempelherstel aan het einde van de zeventig jaar. Samen met Dan. 2 en 7 leidt het ons naar de grote eschatologische restauratie, wanneer alles wat door en in het Joodse heiligdom werd gesymboliseerd en voorafgeschaduw (de dienst aan en de gemeenschap met God, het verbond, enz.) zal worden gerechtvaardigd en hersteld in rechte staat.³

Jesaja sprak van een nieuwe uittocht na de Babylonische overheersing. Zo ook Jeremia, die het een 'nieuw verbond' noemde (Jer. 31) en Ezechiël die van een nieuwe tempel gewaagde (Ez. 40). Maar deze nieuwe uittocht, deze hoop op een nieuw verbond en deze verwachting van een nieuwe tempel vonden niet plaats en werden niet vervuld aan het einde van de zeventig jaar in Babylon. Dit kan zich alleen voltrekken in een eschatologische gebeurtenis en juist in het boek Daniël wordt deze gebeurtenis duidelijk aangekondigd.

4) Dan. 12. Tot dusver handelde het boek over het herstel van het koninkrijk, over het oordeel Gods en over de Tempel. Tot zover is de hoop van Israël uitgesproken in theocratische categorieën, want het is Gods daad van herstel van begin tot eind – het is Zijn koninkrijk, Zijn oordeel en Zijn tempel. In het laatste visioen krijgt die hoop echter een meer persoonlijk karakter, zij wordt meer centraal in *het volk* gesteld. In feite wordt in dit hoofdstuk alle symboliek overboord gezet en onnodig geacht. Het spreekt zeer letterlijk over de persoonlijke verwachting van iedere Hebreër . . . (Dan. 12:2).

Hier komt op wat in het N.T. wordt genoemd: de hoop op de opstanding (Hand. 23:6). Deze werd eerst gegeven aan de vaders (b.v. Job), hoewel een leer over de opstanding in de Tora slechts impliciet kan worden verondersteld. In de Psalmen groeit de idee dat de dood niet het einde kan zijn van een gezegende gemeenschap met God, de Levende. Met de mogelijke uitzondering van Jesaja (hfdst. 25:8; 26:19), wordt de opstanding het sterkst uitgedrukt in Daniël. Dr. Alan Richardson zegt in zijn boek *'An Introduction to the Theology of the New Testament'*, (Harper & Row):

'Deze gedachte over een algemene opstanding verschijnt in de Joodse literatuur voor het eerst in Dan. 12:2 . . . Dit is de enige keer dat de uitdrukking *zoe aionios* (eeuwig leven, leven in de toekomstige eeuw) in Griekse vertalingen van het O.T. voorkomt . . . De term is volkomen Joods . . . ze wordt niet in de geschriften van heidense religies of filosofieën gevonden dan pas lang na de periode van het N.T.'² – p. 72, 73.

De Hebreeuwse gedachte aan een leven in 'het hiernamaals' was volkomen verschillend van de Griekse opvatting. Als de Grieken aan heil dachten, was dat in de eerste plaats in termen van 'een vlucht van de ziel uit de wereld en de

geschiedenis' (George Eldon Ladd, *The Pattern of the N.T. Truth*, p. 40). De Hebreërs echter zagen deze aarde als de schepping Gods, en de plaats van Zijn handelen. Alle dingen zijn er als Gods gaven en om zich in te verheugen. Verlossing is geen strijd om los te komen van wereldsheid of om te ontsnappen aan het aardse, lichamelijke bestaan, maar het betekent het herstel van de mens in de ware verhoudingen van de schepping Gods, in welke hij en zij ook de gemeenschap met God ten volle mogen smaken. Het is deze theologie die achter de gedachte van de opstanding van het lichaam ligt (zie Ladd, hierboven, voor een uitstekende verhandeling over Grieks en Hebreuws denken in verband met de verlossing).

Het boek Daniël geeft derhalve een zeer gerijpt en tevens zeer bepaald beeld van de eschatologische hoop van Israël. De komst van het koninkrijk van God (Dan. 2), de oordeelsdaad van God (Dan. 7), de rechtvaardiging van het heiligdom (Dan. 8) worden voorgesteld als gebeurtenissen die 'het toekomstige leven' (Dan. 12) binnenleiden. Dit alles zou gebeuren door 'het Zaad van de vrouw', 'de Zoon van David', door Hem die de 'Messias' wordt genoemd in slechts één oudtestamentisch boek, namelijk Daniël. In de volheid van de tijd zou God zenden om het werk te doen dat in Dan. 9:24 werd voorgezegd:

'om de overtreiding af te sluiten, de ongerechtigheid te verzoenen, en om eeuwige gerechtigheid te brengen . . .'
Het is daarom duidelijk dat het Hebreeuwse volk verwachtte dat deze grote eschatologische hoop zou worden vervuld met de komst van de Messias in het laatste der dagen.

1 We zijn ons bewust van de argumenten voor een latere datering van het boek Daniël, maar gezien het feit dat het N.T. zo'n intensief gebruik maakt van Daniël, kunnen wij ons een late vervalsing minder goed voorstellen, en achten wij ons meer verwant aan de hierboven gehanteerde datering.

2 De terugkeer uit de ballingschap was een voorafbeelding van het eschatologisch herstel.

3 We kunnen hier niet stil blijven staan bij de argumenten waarom Dan. 8 wijst naar een eschatologische bevrijding en triomf door God voor Zijn volk. Maar de bewijzen hiervoor zijn zo overstelpend dat ze niet kunnen worden ontkend. Alle pogingen om Dan. 8 anders dan eschatologisch te verklaren schieten tekort en verbreken de eenheid van de totale boodschap van het boek.